

FÖRELÄSNINGSSERIE 2012

PÅ MEDICINHISTORISKA MUSEET I UPPSALA

Sammanfattning av Eva Ahlsten

2012 års föreläsningar anknöt till vissa under året jubilerande händelser. Årets första föredrag hänsyftade till 200-årsminnet hösten 2011 av att de första patienterna flyttade ut till Ulleråker. Föredraget rönt stor uppmärksamhet varför etthundra intresserade åhörare fick ta plats i Stora salen istället för i ordinarie föreläsningssutrymme.

Ett av årets föredrag uppmärksammade landstingets i Uppsala län 150-årsfirande och ett annat hedrade hundraårsminnet av August Strindbergs död. Ett föredrag om den store kemisten Carl Wilhelm Scheele relaterade till det av FN till kemiår utnämnda 2011 vilket föredrag organisatoriskt inte gick att lösa 2011. Nu kom det istället 270 år efter Scheeles födelse. Ett annat hänsyftade till den av Forum för levande historia och Etnografiska museet regisserade vandringsutställning kring rashygien. De cirka 45 minuter långa föredragen hölls söndagar under museets ordinarie öppethållande.

Leif Åberg började årets föreläsningsserie med att berätta om Ulleråkers sjukhus tvåhundraåriga historia beskriven i hans i december 2011 utkomna bok *Plats för brutna själar, Ulleråkers sjukhus 1811–2011*, en bok skriven på uppdrag av Medicinhistoriska och Psykiatrihistoriska museet.

De första patienterna flyttade ut från Fyris torg i centrala staden den 22 oktober 1811 till det som tidigare hade varit ett kronobränneri. Leif berättade om psykiatrins utveckling från den slutna till den alltmer öppna vården, om familjevården som infördes i samband med 1929 års sinnessjuklag som komplement till den slutna vården, om hospitalet som 1837 blev centralhospital för fyra omgivande län och sedermera sjukhus med rivna murar och med 1300 patienter 1967 då det övertogs av landstinget. År 1988 blev det en del av Akademiska sjukhuset. Leif omtalade Gustaf Kjellberg (1827–1893) som blev överläkare 1856 och sju år senare fick Sveriges andra professur i psykiatri, att patienterna delades in i tre olika klasser med män och kvinnor åtskilda, att arbete var den dominerande behandlingen och Ulleråker ett i stora delar självförsörjande samhälle, en stad i staden.

Leif beskrev vidare att den första fackföreningen inom svensk psykiatri bildades 1904. Denna skulle senare utvecklas till en nationell förening. Han berättade om behandlingar som infördes, bland annat det revolutionerande Klorpromazinet som medförde att stojet tystnade, nästan i ett slag, på de heloroliga avdelningarna. Han berättade om beroendekliniken som tillkom som en alkoholklinik 1965. Nya yrkesgrupper kom. Psykologer (den första 1957), kuratorer, arbetsterapeuter, socioterapeuter och sjukgymnaster infördes och 1957 inrättades en invärtesmedicinsk avdelning under överläkare Nils Brage Nordlanders ledning.

Han berättade om konstnärer, som Augusta Strömberg (1866–1954) och författare som Gustaf Fröding som vistades på sjukhuset och att det inte fanns

skarpa skiljelinjer mellan patienter och personal. Man firade till exempel mid-sommar tillsammans. Han berättade, bland mycket annat, om maskinisten Ingvar Pohl som ständigt var på plats för att fotografera interiörer och exteriörer på väg att försvinna. Han tog minst 4 000 bilder genom åren 1946–1984, oersättliga idag.

Nästa föredrag hölls i februari av *Karl-Henrik Gustavson* över ämnet *Klinisk genetikens historia: Från rasbiologen till nutid*. I början av förra seklet var rashygieniska frågor intimt sammankopplade med genetiken. År 1909 bildades Svenska sällskapet för rashygien och 1922 öppnades det Rasbiologiska institutet i Uppsala med professor Herman Lundborg som chef. Bakom inrättandet av institutet fanns ett riksdagsbeslut som samtliga politiska partier samtyckte till. Forskningen skulle inriktas på rashygien och syftet var att Sverige skulle skyddas mot asociala, abnorma och brottsliga människor. Rashygien skulle förhindra en degeneration av svenska folket. År 1934 infördes en steriliseringslag som senare möjliggjorde att ”biologiskt olämpliga” personer kunde steriliseras utan samtycke. Efter att Lundborg pensionerats och Gunnar Dahlberg tillträtt som chef 1936 förändrades synen på rasbiologin. Verksamheten kom att fokuseras på samhällsnyttig ärftlighetsforskning och steriliseringslagen avskaffades 1975. Då hade 63 000 människor steriliserats, varav 3 000 under tvång.

Dahlberg efterträddes 1951 av Jan Arvid Böök och institutet knöts 1956 till universitetet under namnet Institutionen för medicinsk genetik. Forskningen kom att helt inriktas på frågor kring medicinsk genetik. Vid barnkliniken skapades en mottagning för genetisk information och sedan 1999 finns dess genetiska verksamhet i Rudbeckslaboratoriet, med en omfattande internationell forskningsmiljö. Karl-Henrik avslutade sitt föredrag med att tala om metoder under utveckling som exomsekvensering (undersökning av proteinkodade gener) och den moderna epigenetiken, som behandlar ärftliga men reversibla förändringar i DNA. Stora förhoppningar kommer säkerligen, menade föredragshållaren, framöver att knytas till genterapi. Uppsala intar en framskjuten plats inom medicinsk genetik och den kliniska genetiken vid Rudbeckslaboratoriet bedriver en omfattande aktivitet, som gäller både grundforskning och patientnära verksamhet.

I mars blev det *Tove Gullstrands* tur. Hon föredrog då *Zebragrupper – stöd för barn och ungdomar i sorg*. Tove är sjuksköterska och diakon. Hon har arbetat sedan flera år som sjukhusdiakon där hon ingår i Sjukhuskyrkan som består av två diakoner, tre präster och en frikyrkopastor. Någon av dessa är alltid jour och nåbar på sökare. På dagtid har man ansvar för olika avdelningar. Tove berättade att zebra-grupperna startade 2005 då tio personer utbildats av Rädde Barnen. I gruppen ingår kurator, sjuksköterska, sjukhusdiakon och forskollärare. Grupper har tidigare funnits i AIDS-drabbade Afrika och i England. De utgör ett nätverk av barnambassadörer i syfte att ta till vara barns behov.

Benämningen zebra grundar sig på att man sörjer randigt. Uttrycket har skapats av Karin Thunberg. Zebra-gruppen, bestående av sex till sju barn i två åldersgrupper, 7–12 år respektive tonåringar, ska bejaka även det som är jobbigt och är ämnade för barn som har förlorat någon i den nära familjen

för cirka sex månader sedan. Deltagandet, som skolsköterska och skolkurator känner till, föregås av att man intervjuar barnets vårdnadshavare. Gruppen träffas två timmar/gång, totalt åtta gånger. De som fyllt 19 år omhändertas av Universitetskyrkan, ett ekumeniskt arbetslag som finns till för studenter och personal vid Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet.

Kursen börjar med ”Jag är här för att minnas. . . .” vilket blir utgångspunkten för diskussionen. Man får rita familjen och berätta om sig själv. Man gör upp regler som att inte använda mobilen och man lovar varandra en viss tystnadsplikt. Vill man inte prata får man säga ”pass”. Man har ett visst ”dagens program” och börjar alltid med fika. Man har namnlekar – ”jag heter. . . . och tycker om”. Träffen avslutas med en ljusstund då man även sätter upp fotografier samt berättar vad man ser fram emot. Man pratar om begravningen, om vad som är toppen respektive botten och vad som nu är annorlunda. ”Mina minnen” går ut på att man inte ska glömma bort den som dött. Barnet får därför till uppgift att intervjua hemma, kompisar och/eller släktingar, om den döde samt göra collage. Stenar av olika form får representera pinsamma minnen, vardagsminnen eller fina minnen. Barnet får jobba med känslor, var i kroppen de sitter, vilka som visas utåt och hur de förändras över tiden. Man talar om det viktiga nätverket, vad som hjälper i sorgen och får tillverka en Första hjälpenburk med lappar som handlar om tröst. Sista tillfället går man på kondis eller äter tacos. Barnet får skriva ett hemligt brev och lägga bakom fotot av den döde. En utvärdering görs efter avslutad kurs.

Mehari Gebre Medhin tog i sitt föredrag i april upp *Fem öre för ett barns tankar – om den globala kampen mot jodbrist* vilket handlade om att jodbrist kan medföra mental retardation, en utvecklingsstörning.

För att fylla det dagliga näringsbehovet behövs, utöver näringsämnen, spårämnen som jod. Detta finns i mycket små mängder i kroppen varav 80–90 % i sköldkörteln som komponent i sköldkörtelhormon reglerande ämnesomsättning, kroppstemperatur, energibalans och tillväxt samt även benutveckling. Allt jod har kommit hjärnan till del vid två års ålder och skador som då finns på grund av jodbrist kan ej botas.

Jod är ett sällsynt grundämne som inlandsisen förde med sig mot havsbottnen. Fisk, skaldjur och alger är jodrika men täcker inte behovet och jodbrist räknas som en dold hunger. Den är störst vid regnskugga och i höglänta områden och kan där bero på ett primitivt jordbruk, brist på saltvattenfisk eller en utarmad miljö. Jod upptäcktes av en händelse på 1800-talet vid framställningen av krut men i Kina har den varit känd sedan 3000 f. Kr.

År 1800 kunde man identifiera jodbrist, struma, vilket är kroppens sätt att öka sin kapacitet för att fånga jod och som innebär en förstoring av sköldkörteln. Även lätt jodbrist kan ge svårigheter i form av barn som ”inte hänger med”. I Sverige utgör Gästrikland, Dalarna och Småland riskområden. Äldre tiders byfånar kan ha haft en jodbrist men idag är jodstatusen betryggande i Sverige med jod i mjölk och i fisk. I Kina upptäcktes 1995 att 13 % av befolkningen hade ett intellektuellt handikapp varpå allt salt jodifierades den 15/5. Det blev dödsstraff till det bolag som ej jodifierade. Årligen firas nu joddagen 15/5. Jodbrist kan förebyggas genom salt med jod, att erkänna och begripa problemet och ta ett politiskt beslut om lagstiftning. Jodberikat salt är en-

bart en rekommendation i Sverige men 98 % använder det. Sverige ingår i en internationell expertis (WHO, UNICEF med flera, ICCIDD) med fokus på barn och kvinnor. Asien, Afrika och Latinamerika har problem. Spädbarn och små barn är en förlorad generation. Informationskampanjer behövs. En tesked jod räcker för hela livet – fem öre.

I maj talade *Per Olof Osterman* om *Pocahontas farbror, Hjalmar Gullberg och calabarböner – om den gemensamma nämnaren*. Insjuknandefrekvensen i Myastenia gravis är tusen fall per år i Sverige. De flesta av dessa är unga kvinnor och äldre män. Sjukdomen är autoimmun och leder till en nedbrytning av acetylkolinreceptorer i synapsen. Det finns en stor variabilitet från uttröttbarhet och svaghet i enstaka drabbade muskler till totalförlamning. Symptomen (dubbelseende, svaghet, påverkat tal, svårt att tugga, sväljningssvårigheter, svårt att hålla huvudet, svaghet i händer, armar, ben och en nedsatt andning och ptos dvs. hängande ögonlock) kan tolkas som neurasteni varför det är viktigt att ta anamnes och att kontrollera den sjukes kraft. Sjukdomen kan behandlas med symptomlindrande medicin och neurofysiologiska metoder med bestämning av receptorantikroppar. Formosa kait (giftorm) och spottkobra förlamar genom att binda sig till receptorer. Genom att märka giftet med jod kan dess bana studeras och ge kunskap om hur det binds till receptorerna.

I sydöstra Nigeria, i staden Calabar drevs handel framförallt med slavar (det förbjöds i USA 1833) där man utövade gudsdomsprov genom att ge de inblandade calabarböner, *Physostigma venenosum*, som visade sig påverka det autonoma nervsystemet. Skotska kemister har sedan kunnat framställa fysostigmin som hämmar enzymet kolinesteras och kan därför bland annat användas som behandling vid myastenia gravis.

Från 1938 framställs Mestinon, som är den vanligaste behandlingen idag. Om patienten är 60 år kan man ta bort thymus vilket ökar chansen till förbättring. Sjukdomen är inte längre dödlig men dödligheten var hög före 1970-talet. Walt Disneyfilmens Pocahontas har funnits i verkligheten (1595–1617). Hon hölls som gisslan 1613, kristnades och döptes 1614 till Rebecka, gifte sig med en tobaksodlare, visades upp, dog och begravdes i England. Opechankanough, hennes farbror, led 1644 av trötthet, ptos, och kunde inte gå – symptom som överensstämmer med myastenia gravis. En känd person som dog i sjukdomen var den grekiske skeppsredaren Aristoteles Onassis. Lyrikern Hjalmar Gullberg (1898–1961), blev sjuk på 1950-talet, vilket han antyder i *Ögon läppar* 1959. Han orkade inte med, ville inte hamna i respirator en fjärde gång enligt sambon Greta Thott och tog därför sitt liv.

I juni berättade Mats O Karlsson om *Medicinska och politiska profiler inom Landstinget under 150 år*. Profilerna är enbart män, sa Mats O, men lovade ta kvinnor nästa gång (1/12 2013). Han började med Carl Edvard Casparsson (1827–1899), en ogift landstingsman för Ulleråkers härad och landstingets ordförande i 12 år, en intelligensens mest slagfärdige kämpe med högstämmd humor och vältalare trots att han stammade. Han var riksdagsman 1863–1899 och dog på sin post. Ett första urtima landsting tillkallades för att välja hans efterträdare. Kungen utsåg ordförande, oftast landshövdingen, vilket ansågs som ett trälmärke. Från 1920 fick landstinget själva välja ordförande.

Claes Annerstedt (1839–1927) var landstingsman för Uppsala stad 1885–1907 och ordförande 1901–1907. Han var förmögen, medlem av Svenska Akademien och överbibliotekarie vid Carolina Rediviva. Han höll i universitetets ansvar för Akademiska Sjukhuset och fick ta från reservfonden för att täcka förluster. Han bad landstingets representant, Herman Rydin, att ta ansvar och 1899 slöts ett nytt avtal. K A Borg (1866–1948) var uppvuxen på fattigstuga, fick arbete som tioåring och kunde inte läsa vid konfirmationen men lärde sig via nykterhetsrörelsen. Han var landstingsman 1909–1938 och förste invalde socialdemokrat i riksdagen där han slog ut greve Wachtmeister. Ulrik Quensel (1863–1934) var landstingsman 1912–1930, såg till att första TBC-dispensären kom 1903, intresserade sig för alkoholfrågor, var stadsfullmäktiges ordförande 1915–1932 och första ordförande i sjukvårdsnämnden. Axel Lång-Pelle Pettersson (1877–1958) var landstingsman i Uppsala 1931–1946, stadsfullmäktige 1919–1936, kirurg vid Samariterhemmet 1912–1944 och läkare vid kronikerhemmet Tunåsen 1928–1950. Han satt själv som sekreterare i sina kommittéer och skrev utmärkta protokoll.

Arthur Elmroth (1892–1965) var landstingsman 1923–1958, ordförande 1943–1958, förvaltningsutskottets (FU) ordförande 1947–1959, hälso- och sjukvårdsstyrelsen 1943–1959. Han kom som arbetare till Tierp från Småland. Han var dominerande, utnyttjade både Lång-Pelle och Melchersson och blev avsatt av sitt parti. David Melcherson blev vice ordförande efter Lång-Pelle, i hälso- och sjukvårdsstyrelsen 1947–1959. Han byggde upp hemsjukvården och var överläkare på Tunåsen där han även sökte införa en enligt honom resursbesparande smörgåsbredningsmaskin. John Lundberg (1905–1974) var landstingsman 1955–1971, ordförande 1960–1966 och 1971, ordförande i hälso- och sjukvårdsstyrelsen 1960–1965, hedersdoktor 1968 och riksdagsman 1940–1973. Han var motståndare till landstingsråd, i bråk om arvoden och tvingades avgå 1971. Bengt Björkman blev hans efterträdare.

Olle Hillerdal, överläkare i lungmedicin, var landstingsman 1963–1984, vice ordförande i hälso- och sjukvårdsstyrelsen 1963–1984, ordförande 1968–1970 och 1974–1976. Han var sakkunnig åt Ingegerd Troedsson och dog under ett landstingsmöte. Nils Brage Nordlander (1919–2009) var stark i talarstolen, överläkare i internmedicin och var landstingsman 1958–1991. Han var FU-ordförande 1968–1970, ordförande 1974–1976 och 1989–1991. Han ville förebygga sjukdomar, och planerade ett hälsokontrollprojekt för vart tredje år vilket inte visade sig vara genomförbart men däremot andra uppföljningar.

Första föreläsare efter sommaren var *Hans Odöo* som talade över *Carl Wilhelm Scheele*. Scheele föddes 1742 som nummer sju av sju syskon. Fadern var bryggare, föräldrarna tyska, bosatta i Stralsund och därför svenska medborgare men med tyska som modersmål. Fadern gick i konkurs då Scheele var två år. Scheele började skolan som sexåring och ansågs trög, inåtvänd och obegåvad. Han intresserade sig för silkesmaskar, pappmodeller, ensamlek och hade sömlösa nätter. Han fick privat undervisning hos en kandidat som elvaåring och ville studera till apotekare då apotekar- och läkaryrket fanns i familjen. En bror gick i lära vid apoteket Enhörningen i Göteborg men dog i fläckfeber och Scheele övertog platsen. Han imponerade, arbetade i labbet och gjorde bland annat huggormspulver och rävolja. Han sov på apoteket, läste och även

labbad nattetid. Han testade allt och litade på ingen. Han fick gesällbrev efter sex år och flyttade över till Malmö, köpte kemiböcker men den akademiska världen var stängd. Yrket var ett hantverksyrke.

Anders Johan Retzius imponerades av Scheeles yviga experiment där han smakade på allt. År 1768 kom Scheele till apoteket Korpen i Stockholm där han fick arbeta i recepturen. Han kristalliserade syror och publicerade i Retzius namn. År 1770 flyttade han till apoteket Uplands vapen i Uppsala, där han fick framställa mediciner men var åttonde dag kunde han göra egna experiment. Torbern Bergman skaffade kemikalier från Uplands vapen och imponerades.

Fosfor användes av tyska alkemister men var dyrt att framställa. Scheele kunde framställa fosfor ur hjorthorn. Han blev accepterad, skrev flera avhandlingar och invaldes i Vetenskapsakademien 1775 som medlem 209. Han smakade på arseniksyra men slängde den sedan, då den kunde vara giftig. Han blandade den i honung till flugor som dog och i kött till en katt som höll på att dö men gavs mjölk och kräktes. Han blandade till arsenikväte, som var oerhört giftig, i en oxblåsa. Grön färg med koppararsenit fick namnet Scheeles grönt.

1775 flyttade han till apoteket i Köping. Han framställde organiska och oorganiska substanser. Han upptäckte syre 1772–1773 men publicerade upptäckten först 1777. Senare kemister kallade hans upptäckta ämnen för grundämnena men själv sa han bara ämnen. Som en följd av att han smakade på allt tog blåsyra, i kombination med kvicksilver, hans liv. 18/5 1786 gifte han sig med Köpingapotekets förre apotekares änka, fru Pohl, vilket bekräftades 21/5 och han dog senare samma dag. Ryktet om honom sa att han var sig själv och aldrig sökte långa konversationer.

I oktober höll *Katarina Ek-Nilsson* föredrag om *Strindbergs studietid i Uppsala*. Strindberg (1849–1912) avled i magkräfta för 100 år sedan i Blå Tornet, Drottninggatan 85 Stockholm, den 14/5 1912. Han efterlämnade 22 volymer brev. Han led av psoriasis som förvärrades i Paris där han gjorde alkemiska experiment och blev intagen på sjukhus. Systemen Elisabeth var psykiskt sjuk och dog på Ulleråker. En brevväxling från August finns där han säger att han lidit av samma sjukdom, beskriven i Inferno.

Då Johan August Strindberg var 18 år tog han i september ångbåt från Stockholm (fadern var ångbåtskommissionär). Han skulle ”läsa på graden” för att eventuellt bli läroverkslärare, informator eller folkskollärare. Han fann Uppsala lantligt, tråkigt och luktande bondkvarter. Ingen musik fanns, inga vackra flickor och han hade hemlängtan. Han förlorade sin mor i lungsot som 13-åring, hade ett ansträngt förhållande med fadern, ”August blir aldrig något av” och kom inte överens med styvmodern. Strindberg var begåvad men hade inga lysande betyg och inga bestämda planer. Eventuellt ville han bli präst – hemmet var strängt religiöst. I breven till sin far tänker han mycket på att sköta sig. Hans familj var inte förmögen men de led ingen nöd och fadern var sparsam. Strindberg blev därför befriad från terminsavgift vid Stockholms nation ett par terminer på grund av fattigdom vilket säkert kändes förnedrande. Han läste estetik och nordiska språk men vantrivdes och ansåg att huvudstaden behövde ett eget universitet. Han led av det uppländska landskapet och blev rörd då han såg Brunnsviken.

År 1868 lämnade han Uppsala av ekonomiska skäl och blev folkskollärare i Stockholm. Han blev informator till sommaren i en läkarfamilj. Nu funderade han på att bli läkare samtidigt som han började skriva och blev statist i Göteborg men var för blyg och talade för lågt. Han kompletterade latin och naturvetenskapliga ämnen men kuggades i kemi. Han startade ett litterärt förbund, RUNA, inspirerat av Gotiska förbundet.

År 1871 besökte han Kymmendö med några andra studenter. Vistelsen inspirerade honom att senare skriva Hemsöborna. Kärleken till Stockholms skärgård blev livslång. Läslusten avtog i samband med att han skrev drama men han klarade av latinprovet 1871, en kandidatuppsats i estetik och en liten kurs i medicin. Han tog dock ingen examen. Professorer i Uppsala ansåg han vara medelmåttor, landsortsbor. Hösten 1871 sattes *Den fredlöse* upp på Kungliga teatern, vilken gjorde intryck på Karl XV som gav Strindberg ett stipendium vilket uppmuntrade honom och han fortsatte att skriva. ”Den 3/3 1872 slutade August i Uppsala” skriver fadern. År 1874 fick han anställning vid Kungliga biblioteket som inspirerade honom till *Röda rummet* vilken utgavs 1879. Tiden i Uppsala var trots allt betydelsefull för honom. Det var där han formades och fick flera kamrater som betydde mycket för honom även senare. Han såg levnadsöden, även olyckliga, som inspirerat till långt ifrån ljusa student-skildringar.

Sista helgen i oktober föreläste apotekare *Leif V Eriksson om Kåseri om skrock i gången tid och nutid*. Han började med att dela ut en enkät för att få ett skrock-index på åhörarna. Han inledde sedan föredraget med att tala om varför vi spottar tre gånger då en svart katt går över vägen. Katten har alltid varit ett magiskt djur. Den har funnits i faraoners gravar och aldrig ätits. I skrock kan det avvikande neutralisera det dåliga. Spott är avvikande i sammanhanget med katten och tre är ett heligt tal. Nycklar är avvikande att ha på bordet.

Det finns många skrönor om skrock. Ofta har de en pedagogisk betydelse för framtiden. Leif drog några exempel som att om man bäddar direkt på morgonen blir det en bra dag. Skrock blir rutin och rutin ger trygghet. Bra måne i ny ger bra liv, att födas med segerhuva ger ett riktigt bra liv, söndag och fredag är bra dagar att födas på, ett mynt i dopdräkt ger ett rikt liv och skriker barnet vid födseln får det en bra sångröst. För att barnet ska få ett bra liv är prästen den förste som ska säga barnets namn. Torsdag och julafton, nyårs-afton och skärtorsdag är bra dagar att fria. Tre droppar blod i kaffe väcker känslor och både karameller samt näsduk med inlagda tårar visar att man bryr sig. En silversked i fickan ska väcka känslor men ett hårstrå vill visa att man har makt över någon. Man är en toffelhjärte om pektån är längre än stortån och ger man ut pengar på nyårsdagen blir det ett dåligt år. Det är heller inte bra att träffa en gammal gumma på nyår.

Leif berättade också att fiskare är skrockfulla. Engelska flottan ska inte segla ut en fredag. År 1809 gjorde man det ändå och kom aldrig åter. Fartyg bör inte ha en präst ombord. Svartklädda för nämligen otur med sig precis som kvinnor. En guldpeng ska ligga under masten för välgång (Wasa saknade en sådan men Franzén la dit en). Även inom teatern är man skrockful och får inte vissla eller önska någon lycka till men man kan ge spark därbak.

Leif talade vidare om hur vi betar oss. Varje lördag finns i hans hemstad ett

horoskop i Norrköpings Tidningar som ”ingen” läser. Hemorrojdpiller köps bara till ”grannen”. 13 är ett olyckstal - det var 13 vid bordet med Jesu lärjungar. Våning 13 finns inte på Linköpings sjukhus. En hund kan vara nummer 14 vid ett bord med 13 personer. Man får inte trampa på A-brunnslock men slå sig tre gånger i ryggen för att kompensera om man trampat på locket. För att få napp ska man spotta tre gånger. Leif sa också att höger är bästa sidan – ”sittande på Gud Faders högra sida”. Vänster står för dåligheter som vänsterknäck och vänsterprassel. En stege bildar en triangel som ej ska brytas genom att någon går under den. En hästsko – hästen var det starkaste verktyget förr - förstärker fötter ännu mer och har stor positiv kraft. Stjärnfall är ovanligt och betyder därför något. Göken är avvikande då den lägger ägg i annans bo, har ett särpräglad ljud och undviker att visa sig. Pepparkakans deg innehåller Natriumbikarbonat som neutraliserar syra och man blir glad – snäll. Spegeln är dyr att göra, kan skrämman upp och är allmänt märklig. Sju blommor under kudden ger eteriska dofter men ljung ska inte tas in då det påminner om döden (förr fanns ljung i kransarna).

Det uträknade enkätresultatet visade ett skrockindex för dagens besökare på 3,87, en ej så hög siffra enligt Leif. Intresset för skrock var desto större och åhörarna hade gärna tillbringat mer tid med denne föredragshållare.

Årets siste föreläsare, i december, var *Lars Erik Appलगren* som talade över *Boskapsapoteket i Skara. Fanns det bot för sot?* Peter Hernqvist (1726-1808) kallas för veterinärmedicinens fader. Han utbildade sig först till läkare och var lärjunge till Linné. Arkiater Abraham Bäck ansåg att några av lärjungarna skulle resa till Lyon för vidare studier och Hernqvist var en av dessa.

Hernqvist skapade då han återkom till Sverige ett eget apotek för djur i anslutning till Sveriges första veterinärutbildning som han också startade på Brogården i Skara, idag ett veterinärhistoriskt museum. Här finns ståndkärll med kartuscher typiska för 1700-talet, upplysningstiden. Man tänkte kritiskt, ifrågasatte kyrkan och att sjukdom berodde på Guds straff. Hernqvist kämpade mot vidskeplighet.

Composita (sammansättning av ingredienser) grundar sig på människans behov och vad hon tål. Samma läkemedel kan vara livsfarliga för djuren. En magnecyl till exempel dödar en katt. Lars-Erik visade flera exempel på olika behandlingsmetoder som sabadillfrö (innehåller alkaloiden ccvadin) mot skabb, lokalretande spansk fluga (kristallen kantaridin ger yttre brunst, ej reell brunst) fungerande som afrodisiakum och sabadillfrö i ättika för att hålla hästar rena. Det var viktigt att kontrollera råvarorna, ansåg Hernqvist, eftersom förfalskningar förekom. Kaskarillin, ett starkt bitterämne, ansågs befrämja aptit. Alla febrar (vid denna tid allmänna sjukdomssymptom) kunde botas med pilbark (salicin) och baggsöta, ett bittermedel som dagens Jägermeister. Älgört innehåller också salicylsyreföreningar och från 1830 framställdes salicyl från älgört och pil. Spetsglassmör användes vid oxstyng¹ som sätter ned mjölkproduktionen och förstör köttet. Kamomill användes vid kramptillstånd, urinstämman och hudlidanden. Det förekom antiinflammatoriska alkoholutdrag och vattenberedningar till magmedel, som te. Vattusot kunde botas med enbärmos, kardbenedikt och sjölök. Även persiljefrön är urindrivande och amfetaminliknande effekter kan fås av muskotnöt.

Digitalis (hjärtglukosider), en sedan 1790 i svenska farmakopén förekommande humanmedicin ansågs av Hernqvist göra föga nytta annat än för människa.

Först 1864 infördes den i veterinärfarmakopén. Kvassia, ett bitterämne, väcker foderlust men dödar ocksåflugor. Kvassiaved är oerhört bittert men atoxiskt för människor. Krapprot (för framställning av turkiskt rött) användes mot rakit då ben blev röda vid intag av roten varför ämnet ”borde påverka ben”. Myrra är balsamisk och användes som smörjelse till kungar. Hernqvist förespråkade hartser, gummi och aromatiska ämnen vid svampfeber.

Lars-Erik avslutade med att tala om läkemedels placeboeffekt. Vid studier visar det sig att då det gäller djur ser djurägarna en större effekt än veterinären men också djuren verkar uppleva en placeboeffekt, enligt studier, vilket även Hernqvist hade insikt i. Om gamla tiders medicinering inte alltid var den mest effektiva hade ändå varsamhet, ömhet och ärlighet i kontakt med djuren stor betydelse för djurens välmående.

¹En humleliknande fluga lägger ägg på nötkreatur och fästs i djurets hårstrån. Då larven kläckts vandrar den ner i huden via hårsäckarna på djuret och söker sig så småningom upp till hudytan där det bildas blåsor som spricker.